

GRAŻYNA PIOTROWICZ
Biblioteka Uniwersytecka
we Wrocławiu

Model hybrydowy współczesnej polskiej biblioteki akademickiej

Zaprezentowano zmiany dokonujące się w środowisku informacyjnym i edukacyjnym, które wywołały zjawisko hybrydyzacji. Omówiono program eLib, w ramach którego stworzona została koncepcja biblioteki hybrydowej. W tym kontekście przedstawiono rozwój bibliotek w Polsce i scharakteryzowano model hybrydowy polskiej biblioteki akademickiej. Podkreślono dorobek współczesnych krajowych bibliotek uczelnianych i zaakcentowano ich najważniejsze potrzeby.

Wprowadzenie

Dynamiczny rozwój technologii teleinformatycznych i technik informacyjnych jest podstawą kształtowania się społeczeństwa informacyjnego, w którym ośrodki informacji: lokalizują, zdobywają, organizują, przechowują i zabezpieczają informację, by zapewnić do niej dostęp. Jeśli jednak dokona się rozróżnienia pomiędzy informacją, która ma charakter pasywny, a wiedzą – można też podać definicję ośrodków wiedzy, jako tych, które „przekraczają granice zarządzania informacją i skupiają się na jej aktywnym rozpowszechnianiu i wykorzystaniu... Transformowanie pasywnie dystrybuowanej informacji do dynamicznego, interaktywnego i wielokanałowego środowiska to proces uczenia się... , a społeczeństwo oparte na wiedzy jest jednocześnie społeczeństwem, którego członkowie uczą się przez całe życie”.¹

Współcześnie niejednokrotnie zachodzi zjawisko polegające na tym, że dopiero kształtujące się, nie w pełni jeszcze uformowane, społeczeństwo informacyjne, które przyczyniło się do powstania kultury ceniącej i wspierającej transfer informacji – wskutek globalizacji współczesnej gospodarki i dynamicznych przemian obejmujących środowisko edukacyjne, zdolne do przystosowywania się do stale zmieniających się potrzeb – zaczyna przeobrażać się w społeczeństwo wiedzy.

Paradygmat zmian i hybrydyzacja

Współczesne środowisko informacyjne, edukacyjne i społeczne podlega bardzo szybkim zmianom i cechuje je wielka różnorodność. W związku z tym, szczególnie ceni

¹ Achleitner H. K. Społeczeństwo wiedzy i wirtualna edukacja. W: Kocójowa M., red. (2003). Edukacja na odległość. Nowe technologie w informacji i bibliotekarstwie. Kraków: Wydaw. UJ, s. 19

się rozwiązania, które zachowując dotychczasowe osiągnięcia potrafią elastycznie wzbogacać je o elementy, służące zaspokajaniu nowych potrzeb i pozostające w zgodzie z najnowszymi trendami rozwojowymi.

Zjawisko przeobrażeń dotyczy też bibliotek, w których „zauważa się przesunięcie: z własności do dostępu; z rozwiązania odpowiedniego w danym przypadku do rozwiązania odpowiedniego w danym momencie; od publikacji drukowanych do dokumentów elektronicznych; od pojedynczych bibliotek do systemów sieciowych; od modelu opartego na pośredniku do modelu opartego na użytkowniku końcowym; od systemów bazujących na komendach do systemów wykorzystujących menu; od liniowego trybu dostępu do trybu nieliniowego; od systemów hierarchicznych do niehierarchicznych; od rozpowszechniania jednokierunkowego do komunikacji interaktywnej; od zwiżania czasopisma naukowego do jego rozwijania (*przyt. autora*: udostępniania na poziomie poszczególnych artykułów); od stabilności do niestabilności; od formatu fizycznego do danych pozbawionych formatu; od systemów działających „od ogółu do szczegółu” do systemów stosujących zasadę odwrotną tj. „od szczegółu do ogółu”. Informacja staje się płynna i ponadzmysłowa. W procesie digitalizacji zostaje pozbawiona fizycznej objętości. Staje się strategicznym wkładem w kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego.”²

Paradygmat zmian dotyczy też edukacji. W najlepiej rozwiniętych krajach, w tym także Europy Zachodniej – zdalne, elastyczne, trwające całe życie uczenie się jest mocno zasadzone na osiągnięciach technologii teleinformatycznych, a czas i miejsce studiów nie stanowią już żadnych barier dla edukacji. Nie należy zapominać jednak, że takie formy nauczania wymagają wyższego poziomu wsparcia w formie szkoleń i pomocy informacyjnej, które należy oferować przez: telefon, e-mail, video konferencje itp. Krytycznym czynnikiem determinującym sukces takiego uczenia się jest jakość i poziom wsparcia tego procesu, zaoferowanego m. in. przez biblioteki akademickie. W świecie dynamicznych przemian i wielkiej różnorodności biblioteki uczelniane muszą zweryfikować sposób swojego funkcjonowania i stawać się mniej zorientowane na procesy a bardziej na usługi i użytkowników. Dla zaspokojenia specyficznych potrzeb grup uczących się według różnych metod kształcenia biblioteki muszą stosować zasady: dzielenia zasobów, aktywnego marketingu, tworzenia wartości dodanej i świadczenia usług łączonych. Aby sprostać oczekiwaniom użytkowników usługi biblioteczno-informacyjne muszą ewoluować. Organizacje i grupy zawodowe ewoluują jednak znacznie wolniej niż innowacje technologiczne, dlatego przeżycie bibliotek akademickich w okresie tych dynamicznych przeobrażeń jest zależne nie tylko od zdolności do zaadaptowania zmian, ale też od tego czy potrafią to zrobić szybko.

Pojawienie się hybrydowych środowisk: informacyjnego i edukacyjnego, charakteryzujących się ogromną różnorodnością, spowodowało konieczność powstania koncepcji biblioteki hybrydowej.

² Singh J. South Asia in the global electronic Village: issues and implications. In: Ershova, T.V.; Y.E. Hohlov, eds. (2002). *Libraries in the Information Society*. München: K.G. Saur, p. 67

eLib Programme i koncepcja biblioteki hybrydowej

W USA powstało wiele programów inicjowanych i finansowanych przez instytucje rządowe lub pozarządowe, realizujących zadania wspierające wykorzystywanie technologii teleinformatycznych w szkolnictwie wyższym. Wśród krajów Europy Zachodniej zdecydowanym liderem w tym względzie była zawsze Wielka Brytania.

Jednym z takich przedsięwzięć był realizowany w Wielkiej Brytanii projekt Electronic Library Programme (eLib Programme)³, który powstał jako efekt realizacji niektórych zaleceń zawartych w powstałym w 1993 r. Raporcie Prof. Briana Folletta. ELib Programme został rozpoczęty w 1994 r. a zakończony w 2001 r.

Dwie pierwsze fazy programu obejmowały:

- elektroniczne publikowanie (włącznie z: rozwojem czasopism elektronicznych, pre-printami, krótkimi wypożyczeniami elektronicznymi, publikowaniem na żądanie, digitalizacją, obrazami cyfrowymi, zabezpieczeniem jakości);
- dostęp do zasobów (włącznie z: dostarczaniem dokumentów, dostępem do zasobów sieciowych);
- szkolenia;
- studia wspierające.

Fazy te objęły łącznie ok. 60 projektów, na które między rokiem 1994 a 1998 wydano 15 mln funtów. Trzecia, i ostatnia, faza eLib Programme powstała na bazie osiągnięć obu poprzednich faz i ukierunkowana była na spójność informacji i implementację usług. Próbowano w niej dostarczyć odpowiedzi jak oddzielne technologie i usługi mogłyby być stosowane w zintegrowany sposób. Faza 3 objęła następujące linie tematyczne:

- „biblioteki hybrydowe”: linia ukierunkowana na zbudowanie modeli i wzorów określających jak biblioteki mogą osiągać spójność;
- implementacja protokołu Z39.50 dla tworzenia wirtualnych katalogów centralnych;
- zabezpieczanie cyfrowe;
- rozwój projektów z faz 1 i 2 w formę usług.

Faza 3 programu objęła 20 projektów, które pochłonęły 5 mln funtów.⁴

W ramach 3 fazy programu w Wielkiej Brytanii powstało pięć projektów bibliotek hybrydowych, z których każdy koncentrował się na jednej określonej dziedzinie badań. Były one następujące:

- Agora – rozwinął system zarządzania biblioteką hybrydową, w celu dostarczenia zintegrowanego dostępu do usług;
- BUILDER – zbudował model biblioteki hybrydowej odpowiedniej dla środowiska nauczania i badań;
- HeadLine – stworzył model biblioteki hybrydowej pracującej w aktualnym środowisku

³ Oppenheim C. , Smithson D. (1999). What is the hybrid library? *Journal of Information Science* Vol. 25, No 2, p. 100.

⁴ Pinfield S. The relationship between national and institutional electronic library developments in the UK; an overview. In: Ershova, T.V.; Y.E. Hohlov, eds. (2002). *Libraries in the Information Society*. München: K.G. Saur, p. 141.

akademickim, dostarczającej pojedynczego interfejsu Web do wszystkich materiałów bibliotecznych, niezależnie od ich formy fizycznej;

- HyLife – kładł nacisk na realizację potrzeb użytkowników i rozwój nowych usług;
- MALIBU – wypracował model organizacji i rozwoju usług korzystnych dla użytkowników.

Wszystkie 5 projektów dotyczyło problematyki: legalizacji, profili użytkownika, projektowania interfejsu użytkownika, wzajemnych połączeń między bazami danych, zarządzania procesem digitalizacji i rozwoju personelu.⁵

W efekcie realizacji trzeciej fazy eLib Programme określono model hybrydowy biblioteki akademickiej, który pozwala jej przetrwać w dynamicznie zmieniającym się środowisku informacyjnym i edukacyjnym. Zgodnie z nim „biblioteka hybrydowa łączy w sobie dwa światy: rzeczywisty – utworzony przez fizycznie istniejącą bibliotekę, z wirtualnym – obejmującym cyfrową przestrzeń informacyjną. Połączenie między nimi zapewnia najczęściej interfejs Web-u lub Windows-a. Wśród zasobów osiągalnych w cyfrowej przestrzeni informacyjnej wymienia się: źródła prymarne (np. czasopisma elektroniczne, zeskanowane materiały własne biblioteki), źródła wtórne (np. zasoby na CD-ROMach), katalogi (lokalny OPAC, katalogi lokalnych konsorcjów itp.), zasoby internetowe (np. serwisy informacyjne, witryny wydawców, księgarnie online itp.) oraz dodatkowy potencjał w postaci: szarej literatury, archiwów, zasobów audio-video itp.”⁶ Wg Chrisa Rusbridge’a – dyrektora Elib Programme – „biblioteka hybrydowa łączy w kontekst działającej biblioteki – szereg technologii pochodzących z różnych źródeł, a także eksploatuje zintegrowane systemy i usługi, działające zarówno w środowisku elektronicznym jak i tekstowym”⁷. Natomiast definicja podana w ramach projektu MALIBU mówi, że „biblioteka hybrydowa jest czymś więcej niż tylko interfejsem oferującym zintegrowane odkrywanie zasobów, niezależnie od tego czy są w formacie analogowym czy cyfrowym, czy są lokalne, krajowe czy międzynarodowe... bibliotekę hybrydową należy postrzegać jako środowisko z usługami fizycznymi i wirtualnymi wspierającymi zawodową działalność użytkowników od odkrycia informacji do działań i analizy prowadzonych na dostarczonych zasobach”⁸.

W ramach eLib Programme określono również wymagania dotyczące personelu bibliotecznego zatrudnionego w bibliotekach hybrydowych. W Wielkiej Brytanii już w latach 80., czyli wtedy kiedy wiele pionierskich instytucji szkolnictwa wyższego dokonywało konwergencji swych bibliotek i usług komputerowych, dyskutowano nad pojęciem hybrydowego członka personelu bibliotecznego. „Konwergencja powodowała wzrost zapotrzebowania na personel zdolny wspierać użytkowników korzystających zarówno ze środowiska sieciowego, jak i z biblioteki opartej na materiałach drukowanych”⁹.

⁵ Chowdhury G.G., Chowdhury S.(1999). Progress in documentation. Digital library research: major issues and trends. *Journal of Documentation* Vol. 55, No. 4, p. 437.

⁶ Por. przyp. 3, p. 103.

⁷ Garrod P.(1999). Survival strategies in the Learning Age – hybrid staff and hybrid libraries. *Aslib Proceedings* Vol.51, No 6, p.192.

⁸ Tamże, p. 191.

⁹ Tamże, p. 189.

W Wielkiej Brytanii terminologia używana do opisywania usług połączonych, które często były zlokalizowane w jednym budynku, zmieniała się i odzwierciedlała ich szereg funkcji. W kraju tym pojawiło się określenie „centrum uczenia się”, które określało raczej funkcje informacyjne i uczenia się niż konkretne miejsce. W efekcie przyjęło się do stosowania określenie „usługi komputerowe i biblioteczne”, które odzwierciedlało proces zaopatrywania uczących się w usługi informacyjne ukierunkowane na użytkownika.

Dopiero w 1992 r. wprowadzono pojęcie hybrydowego członka personelu, którego rolę i umiejętności określił następnie projekt BUILDER, stworzony w ramach 3 fazy eLib Programme.

Podobne przedsięwzięcia, choć już na mniejszą skalę, powstawały też w innych krajach Europy Zachodniej np. Global – Info: projekt biblioteki cyfrowej w Niemczech,¹⁰ czy projekty wspierane przez Unię Europejską w ramach DELOS - Digital Library Working Group, obejmującej 15 partnerów z różnych krajów, jako części ERCISM – European Research Consortium for Informatics and Mathematics.¹¹

W programie eLib uczestniczyło łącznie ponad 100 instytucji związanych ze szkolnictwem wyższym, a jego wpływ i oddziaływanie było jeszcze szersze. W Wielkiej Brytanii i w innych krajach Europy Zachodniej wiele instytucji skorzystało z bardzo tanich lub bezpłatnych usług (infrastruktura, zasoby, porady eksperckie itp.) oraz wsparcia merytorycznego i finansowego, zaoferowanych w ramach projektów koordynowanych na poziomie krajowym i międzynarodowym.

Rozwój bibliotek akademickich w Polsce

Sytuacja w bibliotekach polskich wyglądała zupełnie inaczej. Polskie biblioteki akademickie otworzyły nowy rozdział w historii swego rozwoju począwszy od lat 90. ubiegłego stulecia. W efekcie przemian polityczno-gospodarczych, które nastąpiły w naszym kraju uzyskały one dostęp do nowoczesnych technologii i nie dysponując ani specjalnymi środkami finansowymi, ani rządowymi programami rozwoju – podjęły działalność, która pozwoliła im, choć częściowo, nadrobić zaległości w stosunku do zachodnich partnerek.

Należy podkreślić, że w większości przypadków wszelkie przedsięwzięcia polskich bibliotek akademickich miały charakter spontanicznych, oddolnych inicjatyw. Stosując mniej lub bardziej świadomie zasady benchmarkingu, pełne entuzjastycznego zapału biblioteki krajowe podjęły próby nawiązania do uznanych wzorców stosowanych w bibliotekach zachodnioeuropejskich i światowych

W polskich bibliotekach uczelnianych rozpoczęły się przeobrażenia, polegające nie tylko na zintensyfikowaniu komputeryzacji procesów biblioteczno-informacyjnych i szerokim stosowaniu nowoczesnych technik informacyjnych, ale także na adaptacji najnowocześniejszych rozwiązań teleinformatycznych do własnych potrzeb. Biblioteki zaczęły wykorzystywać media elektroniczne i sieciowe systemy informacyjne, stworzyły

¹⁰ Por. przyp. 5, p. 416.

¹¹ Tamże, p. 410.

własne witryny internetowe i podjęły szeroko zakrojoną współpracę sieciową.

W efekcie tych przemian większość bibliotek akademickich wytworzyła zupełnie nową jakość w formie i zakresie swego funkcjonowania, poszerzając je poza określony czas i przestrzeń, charakterystyczne dla biblioteki tradycyjnej i zaoferowały swym użytkownikom sieciowym usługi - 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu. W ten sposób powstał i rozwija się model hybrydowy polskiej biblioteki akademickiej, stanowiący połączenie modelu biblioteki tradycyjnej z elementami biblioteki elektronicznej (cyfrowej).

Model hybrydowy polskiej biblioteki akademickiej

Większość polskich bibliotek akademickich osiągnęła obecnie etap rozwoju biblioteki hybrydowej. Formuła biblioteki hybrydowej, „wykorzystującej zarówno przestrzeń wirtualną, jak i fizyczną i oferującej dostęp do szeregu drukowanych i elektronicznych źródeł”¹² – wydaje się najlepiej odpowiadać potrzebom użytkowników współczesnych bibliotek akademickich, stwarzając zupełnie nową jakość w dziedzinie usług biblioteczno-informacyjnych.

Typowa krajowa hybrydowa biblioteka uczelniana posiada wprawdzie szereg cech i realizuje wiele funkcji przewidzianych w modelu stworzonym w ramach eLib, ale w wielu miejscach nie przystaje do zachodniego wzorca i wykazuje pewne braki.

Współpraca sieciowa i konsorcyjna

Polskie hybrydowe biblioteki akademickie prowadzą udaną współpracę sieciową i konsorcyjną, głównie w celu zapewnienia swoim użytkownikom stałego dostępu do aktualnych, uznanych za wartościowe i kompletnych źródeł informacji, najczęściej baz danych i czasopism elektronicznych.¹³ Konsorcyjną współpracę zainicjowały w Polsce biblioteki tworzące mniej lub bardziej formalne alianse, na etapie wspólnego wdrażania jednolitych, zintegrowanych systemów bibliotecznych. W ten sposób powstały m.in. wielkie konsorcja bibliotek: VTLS, TINLIB, PROLIB, HORIZON, czy ALEPH. Działalność ich cechuje wiele cennych inicjatyw, np. „biblioteki stosujące oprogramowanie VTLS, w ramach współpracy zainicjowały (1993 r.) i tworzą (od 2000 r. wraz z innymi bibliotekami użytkującymi także inne rodzaje systemów np.: Aleph, Horizon, Prolib) – Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny polskich bibliotek naukowych – NUKAT.^{14,15}

Biblioteki akademickie podjęły też próby partnerskiej współpracy strategicznej, z zamiarem zapewnienia swoim użytkownikom dostępu do uznanych światowych źródeł informacji naukowej, głównie baz danych i czasopism elektronicznych. Dobrymi przykładami organizacji wspólnego dostępu do baz danych mogą tu być: sieciowa obsługa

¹² Por. przyp. 7, p. 191.

¹³ Chan L.(1999). Electronic journals and academic libraries. *Library HiTech* Vol. 17, No 1, p. 11.

¹⁴ Burchard M. Dorobek polskich bibliotek stosujących oprogramowanie VTLS jako podstawa Narodowego Katalogu Centralnego NUKAT. W: INFOBAZY'99 – Bazy danych dla nauki. Materiały z konferencji organizowanej pod patronatem KBN, Gdańsk 1999, s. 501.

¹⁵ Burchard M.(2000). Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny – NUKAT. *Bibliotekarz* Vol.2, s. 6.

licznych krajowych ośrodków naukowych z serwerów Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM) Uniwersytetu Warszawskiego,¹⁶ Konsorcjum Bibliotek Górnośląskich utworzone w 1995r.,¹⁷ organizacja – od 1996r. – sieciowej obsługi środowiska naukowego Poznania z serwera Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego,¹⁸ czy też utworzone w 2000 r. Krajowe Konsorcjum Chemical Abstracts.^{19, 20, 21}

W zakresie organizowania dostępu do czasopism elektronicznych biblioteki nawiązują współpracę z dystrybutorami lub wydawcami i w wyniku zawartych porozumień uzyskują dostęp online do szeregu cennych tytułów. W naszym kraju wykorzystywane są m.in.: EBSCO, Elsevier, SwetsWise, Sprinter, Kluwer, i inne serwisy, które bibliotekom naukowym połączonym w konsorcja gwarantują dostęp online do pełnych tekstów artykułów czasopism elektronicznych.

Współpraca w ramach konsorcjów pozwala bibliotekom tworzyć dla swych użytkowników zasoby i usługi, jakich pojedyncze biblioteki, samodzielnie – nigdy nie byłyby w stanie ani wykreować, ani nimi zarządzać.

Transformacja z ośrodka informacji w ośrodek wiedzy

Współczesne biblioteki hybrydowe utworzyły witryny internetowe, które początkowo pełniły funkcję informacyjną i służyły przede wszystkim organizacji dostępu do zasobów. Jednak przy obsłudze społeczności zdalnych użytkowników sieciowych, ze względu na brak bezpośredniego pośrednictwa ludzkiego, konieczne stało się: uporządkowanie, pogrupowanie i specjalne przygotowanie zasobów cyfrowych poprzez zaopatrzenie ich w tzw. „wartość dodaną”, czyli dodatkowe informacje opisowe i narzędzia pomocnicze (np. podpowiedzi, instrukcje, hiperlinki, podręczne wyszukiwarki itp.), które użytkownikowi końcowemu ułatwią dotarcie do właściwych danych.

„W chwili obecnej pojawia się jednak druga generacja bibliotek cyfrowych (przyp. aut.: zatem i hybrydowych), w których punkt ciężkości przesuwa się wyraźnie z funkcji

¹⁶ Bała P., Grochowski P., Lesyng B. *Wirtualne biblioteki. Fikcja czy rzeczywistość następnego stulecia?* W: INFOBAZY'99 – Bazy danych dla nauki. Materiały z konferencji organizowanej pod patronatem KBN, Gdańsk, 1999, s. 33.

¹⁷ Zajączkowska B. *Doświadczenia kontraktora projektu systemu sieciowego rozpowszechniania baz CD-ROM w Konsorcjum Bibliotek Górnośląskich.* W: *Elektroniczna biblioteka dzisiaj. Materiały z II Konferencji Górnośląskiego Konsorcjum Bibliotek Naukowych.* Katowice – Opole, 21-23 kwietnia 1999, s. 120.

¹⁸ Gajda B., Niwiński S., Pujanek I. *Sieciowe bazy danych, użytkownicy i ich szkolenie w Poznańskim Centrum Superkomputerowo – Sieciowym.* W: *Elektroniczna biblioteka dzisiaj. Materiały z II Konferencji Górnośląskiego Konsorcjum Bibliotek Naukowych.* Katowice – Opole, 21-23 kwietnia 1999, s. 202

¹⁹ Piotrowicz G. *Sieciowa obsługa informacyjna badań naukowych w bibliotece uczelni wyższej.* W: VII Krajowa Konferencja KOWBAN 2000, Wrocław – Polanica Zdrój, Materiały, s. 298.

²⁰ Piotrowicz G.: *Sieciowe systemy informacyjne we współczesnej bibliotece uczelnianej - na przykładzie Biblioteki Politechniki Wrocławskiej.* W: Daniłowicz Cz., red. (2000). *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne .Materiały konferencyjne.* Wrocław, s. 310.

²¹ Piotrowicz G., Szarski H., Kołcio D. *Dostęp online do bazy danych Chemical Abstracts (CA) w ramach Krajowego Konsorcjum CA.* W: INFOBAZY'02 – Bazy danych dla nauki. Materiały z konferencji organizowanej pod patronatem KBN, Gdańsk - Sobieszewo, 24-26 czerwca 2002, s. 103.

organizowania dostępu do informacji – w kierunku funkcji bezpośredniego świadczenia usług informacyjnych online”.²² Przykładem podejmowania prób tego typu działań może być moduł „Usługi online” zainstalowany na witrynie internetowej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Ponadto, część krajowych bibliotek akademickich (np. Biblioteka AGH w Krakowie) udostępnia też poprzez swoje strony internetowe pełne teksty podręczników i skryptów, wspierając w ten sposób procesy nauczania, albo też przygotowuje programy edukacji na odległość.²³ W ten sposób witryny internetowe integrują dostęp do zasobów, systemów i usług oferowanych przez biblioteki hybrydowe.

Przykłady te świadczą o podejmowaniu przez współczesne polskie biblioteki uczelniane pierwszych prób wspierania nowych warunków pracy i edukacji w środowisku sieciowym, poprzez aktywne rozpowszechnianie i wykorzystywanie informacji. A taka działalność, jak powiedziano na wstępie, jest sygnałem transformacji bibliotek z ośrodków informacji w ośrodki wiedzy i stanowi ich przyczynek do budowy społeczeństwa wiedzy.

Zabezpieczanie i archiwizacja zbiorów

Polskie biblioteki hybrydowe rozpoczęły też i prowadzą systematyczną, planową digitalizację zbiorów, w celu ich zabezpieczenia i archiwizacji. Jednak zakres tych prac jest zróżnicowany i zdeterminowany, w dużej mierze, przez możliwości finansowe poszczególnych placówek. Na szczęblu ogólnokrajowym podjęto próbę utworzenia Polskiej Biblioteki Internetowej, ale projekt ten na razie nie spełnił pokładanych w nim nadziei i nie rozwinął się w należyty sposób.

Zmiany strukturalne i organizacyjne

W hybrydowych bibliotekach akademickich Unii Europejskiej funkcjonują niejednokrotnie bardzo dobre rozwiązania organizacyjne. Dlatego również w naszych bibliotekach zalecane jest ewolucyjne wprowadzanie zmian strukturalnych oraz budowanie struktur bibliotecznych – tradycyjnie, według: procesów i czynność, a zatem funkcji, z uwzględnieniem zasady ograniczonego rozdrobnienia.²⁴ W efekcie wdrażania komputerowych systemów bibliotecznych w niektórych polskich bibliotekach akademickich nastąpiło zbliżenie, lub wręcz połączenie, oddziałów: gromadzenia i opracowania, w innych: opracowania formalnego i rzeczowego. Z kolei wprowadzenie wolnego dostępu do zbiorów spowodowało konieczność zdecydowanego zbliżenia funkcjonowania oddziałów: udostępniania, informacji i magazynów. We wszystkich bibliotekach akademickich rośnie zapotrzebowanie na specjalistów dziedzinowych, którzy wykorzystywani są zarówno na etapie gromadzenia i opracowania zbiorów, jak i w oddziałach udostępniania (zwłaszcza w wolnym dostępie) i informacji.

²² Chowdhury G.G. (2002). Digital libraries and reference services: present and future. *Journal of Documentation* Vol. 58 No 3, pp. 258-283.

²³ Ganińska H. Program edukacji na odległość w zakresie umiejętności wyszukiwania informacji dla środowiska Politechniki Poznańskiej. W: Kocójowa M., red. (2003). *Edukacja na odległość. Nowe technologie w informacji i bibliotekarstwie*. Kraków: Wydaw. UJ, s. 169-173.

²⁴ Wojciechowski J. Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji. W: Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Poznań 2002, s.38

Następuje również ewolucyjna zmiana struktur organizacyjnych naszych bibliotek, polegająca na odchodzeniu od hierarchicznych zależności modelu liniowego w kierunku struktur bardziej spłaszczonych (macierzowych, sieciowych), gwarantujących lepszy przepływ informacji i relacje interpersonalne, zarówno w pionie, jak i w poziomie. Struktury takie charakteryzują się mniejszą ilością, bardziej licznych oddziałów i większą elastycznością oraz dyspozycyjnością pracowników do wykonywania prac na kilku stanowiskach (relacje macierzowe).

Zmianie ulega również organizacja pracy. Do wykonania konkretnych zadań często powoływane są specjalne zespoły zadaniowe, złożone z pracowników różnych oddziałów bibliotecznych, którzy dobierani są na zasadzie swoich kompetencji. Po zakończeniu prac zespoły te ulegają rozwiązaniu, ale ich czasowe funkcjonowanie powoduje zacieśnianie poziomych więzi interpersonalnych w ramach poszczególnych zespołów. Działanie tego typu przyczynia się do zwiększania elastyczności i zastępowalności personelu na stanowiskach pracy, zwiększa też odpowiedzialność za realizację zadań i jakość efektów.²⁵

Hybrydyzacja umiejętności

Biblioteka hybrydowa narzuca konieczność rozszerzenia i hybrydyzacji umiejętności zawodowych personelu bibliotecznego, a także – użytkowników.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera właściwe przygotowanie absolwentów krajowych studiów bibliotekarskich do wykonywania zawodu, zwłaszcza pod kątem znajomości problemów z zakresu technologii teleinformatycznych.

Współczesnego bibliotecarza hybrydowego powinny charakteryzować: zdolności analityczne, umiejętność zarządzania rozproszonymi zasobami, zdolność obsługi społeczności rozproszonych użytkowników, elastyczność, kreatywność, umiejętność samokształcenia i wprowadzania innowacji.²⁶ „Musi on czuć nad ciągłym rozwojem zasobów, ich aktualnością i kompletnością, prowadzić działalność promocyjną i marketingową, a wobec użytkowników – pełnić funkcje doradcze i konsultacyjne oraz przeprowadzać ich permanentne szkolenia.”²⁷ tak, aby i oni posiadli odpowiedni poziom umiejętności w samodzielnym posługiwaniu się zasobami i usługami oferowanymi przez bibliotekę.

Część personelu hybrydowych bibliotek akademickich w naszym kraju spełnia te wysokie wymagania, głównie dzięki wytrwałemu samokształceniu i podwyższaniu własnych umiejętności zawodowych. I to głównie dzięki takim wysoko kwalifikowanym bibliotekarzom hybrydowym udało się osiągnąć obecny poziom rozwoju naszych bibliotek akademickich.

Nowoczesne zarządzanie i wskaźniki efektywności funkcjonowania

Większego znaczenia nabiera nowoczesne zarządzanie biblioteką akademicką, oparte na wykorzystaniu zasad stosowanych w gospodarce rynkowej. W polskich bibliotekach uczelnianych coraz częściej stosuje się m. in. analizę systemową czy planowanie

²⁵ Piotrowicz G. (2003). Polskie biblioteki uczelniane u progu XXI wieku. Roczniki Biblioteczne R 47, s. 3-15.

²⁶ Arnold S.E. (1999). The future role of the information professional. The Electronic Library Vol. 17, No 6, pp. 373-375.

²⁷ Marcum, D.B. (2003). Research Questions for the Digital Era Library. Library Trends Vol. 51 No. 4, p. 650.

strategiczne oraz szereg metod i narzędzi służących podwyższeniu poziomu jakości działalności i usług bibliotecznych, jak np. kompleksowe zarządzanie jakością (metoda TQM), analizę stanu biblioteki opartą na wyraźnym określeniu mocnych i słabych jej stron (metoda SWOT), czy metodę porównywania się z najlepszymi (benchmarking).²⁸

W tym kontekście coraz większego znaczenia nabiera osiąganie optymalnych efektów przy jak najmniejszych nakładach. Dlatego też biblioteki żywo interesują się wyliczaniem wskaźników efektywności i jakości swego funkcjonowania.^{29, 30} Jednak ich stosowanie w codziennej działalności polskich bibliotek akademickich nie ma jeszcze charakteru powszechnego.

Uwagi końcowe

Choć model hybrydowy polskiej biblioteki akademickiej posiada jeszcze wiele słabych punktów (np. niedorozwój lub brak nowoczesnych systemów wypożyczeń międzybibliotecznych i systemów kompleksowej obsługi użytkownika, zbyt słabe wykorzystywanie norm i standardów, płytkie katalogi komputerowe itd., itd.) to jednak spoglądając wstecz za siebie należy przyznać, że przez ostatnią dekadę biblioteki akademickie w naszym kraju dokonały bardzo wiele, w stosunku do punktu, z którego wystartowały na początku lat 90.

W chwili obecnej bibliotekom polskim potrzeba nowej, dobrej Ustawy o bibliotekach, która bazując np. na koncepcji biblioteki hybrydowej zapewniłaby podstawy do wychodzenia naprzeciw potrzebom społeczeństwa wiedzy. Takiego typu ustawę zatwierdził np. w roku 2000 parlament duński.³¹

Wyraźnie brakuje naszym bibliotekom odpowiedniej krajowej agencji (podobnej do działających w wielu krajach UE np. w Wielkiej Brytanii, Danii³²), która zajmowałaby się sprawami bibliotek, wspieraniem: ich rozwoju technologicznego, wprowadzania nowych usług, podnoszenia kwalifikacji pracowników bibliotek i nadzorowaniem zmian ich struktury. Brak nam koordynatora na poziomie krajowym, który pomógłby stworzyć i wcielić w życie wizję jednolitego spójnego systemu bibliotek, zarówno publicznych, jak i uczelnianych, których rozwój mógłby się z powodzeniem zasadzać np. na koncepcji biblioteki hybrydowej.

Większość osiągnięć polskich bibliotek akademickich to rezultat ogromnych ambicji, oddolnych inicjatyw i wyteżonej pracy ich pracowników. Przydałoby się bardzo, aby dotychczasowa ich działalność, w związku z wejściem naszego kraju do Unii Europejskiej, została objęta, na wzór bibliotek w krajach zachodnio-europejskich, dodatkową opieką koordynacyjno-merytoryczną i finansową.

²⁸ Pindłowa W. Jakość usług informacyjnych jako warunek tworzenia nowoczesnego społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej. [Dokument elektroniczny] – Warszawa: KWE SBP – EBIB; 2002 nr 31 [dostęp 5 stycznia 2003], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/31/pindlowa.php>

²⁹ ISO 11620: 1998 Information and documentation – Library performance indicators.

³⁰ Ward S., Sumsion J., Fuegi D., Bloor J. Library performance indicators and library management tools. European Commission, DG XIII-E3 1995, s. 112.

³¹ Thorhauge J. Rosnące znaczenie biblioteki jako instytucji obywatelskiej. [Dokument elektroniczny] – KWE SBP – BIB; 2004 nr 54 [dostęp 25 luty 2004], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/53/thorhauge.php>

³² Tamże, s.4.

The changing information environment and the changing learning environment which have brought about the phenomenon of hybridism in libraries are described. The eLib Programme and the hybrid library as a model within Phase 3 of the eLib Programme are presented. In this context the challenges in Polish libraries are discussed and the hybrid model of present day Polish academic library is characterized. The achievements of hybrid academic libraries in Poland and their current needs are emphasized.